

Zachowania proekologiczne studentów polskich uczelni

Ariadna Ciążela

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie
ariadnaciazela@gmail.com

Celem artykułu jest prezentacja wyników badania dotyczącego zachowań studentów na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Badanie przeprowadzono w 2016 roku na grupie 624 osób, studentów różnych kierunków i uczelni w Polsce. Stosunkowo częste wśród studentów okazały się zachowania o charakterze codziennym, takie jak dwustronne kserowanie i drukowanie, używanie żarówek energooszczędnych oraz używanie toreb wielorazowego użytku. Nie wiele osób angażuje się w działania o charakterze bardziej zaawansowanym, jak kupowanie produktów ekologicznych czy

działalność w organizacjach ekologicznych. Badanie wykazało niewielkie różnice w zachowaniach proekologicznych pomiędzy płciami oraz jedynie niewielkie związki pomiędzy codziennymi proekologicznymi zachowaniami oraz udziałem w zorganizowanych akcjach proekologicznych.

Słowa kluczowe: środowisko naturalne, ekologia, ochrona środowiska, świadomość ekologiczna, proekologiczne zachowania

Wstęp

W Polsce świadomość ekologiczna i zachowania chroniące środowisko naturalne są przedmiotem badań od lat 80. XX wieku. Wówczas rozpoczęto badania nad stanem środowiska i stosunkiem do niego, a kluczowe dla nich znaczenie miała katastrofa reaktora w elektrowni atomowej w Czarnobylu. Zdaniem autorów podejmujących problem świadomości ekologicznej i proekologicznych zachowań, systematyczne badania w tym zakresie w Polsce rozpoczęły się od roku 1990 [Dziamski, Nowosielski 2013].

Badania dotychczas przeprowadzone dotyczyły świadomości ekologicznej, a więc świadomości społecznej odniesionej do środowiska przyrodniczego [Walosik 2013] oraz zachowań na rzecz ochrony środowiska ogółu społeczeństwa bądź wybranych grup społecznych lub zawodowych. Badania prowadzone przez CBOS na ogólnopolskiej próbie 1000 osób w latach 1992–2000 ukazywały obraz niskiego poziomu świadomości ekologicznej, brak zainteresowania środowiskiem i wiary w skuteczność ewentualnych działań na jego rzecz, wynikającej również z braku chęci zmiany przyzwyczajeń [m.in. Burger 2000; Strumińska-Kutra 2012]. Badania CBOS-u w latach 2000–2012 pokazały pewne zmiany stosunku do środowiska [Szczepańska 2008; Wądołowska 2011]. Osoby badane starały się zwiększać ograniczenie zużycia energii elektrycznej, wody i gazu. Wzrósł odsetek osób unikających kupowania produktów szkodliwych dla środowiska. Na przestrzeni lat 2000–2008 zmniejszyła się jednak, niestety, liczba osób zainteresowanych zaangażowaniem się w działalność organizacji ekologicznych, podpisaniem petycji mającej na celu ochronę środowiska czy kontaktem z instytucjami odpowiedzialnymi za ochronę. W 2008 roku 67% badanych twierdziło, że używa energooszczędnego sprzętu (w roku 2011 – 80%), 62% osób używa energooszczędnych żarówek (w 2011 – 75%), 60% wyłącza telewizor lub radio z prądu, gdy nie używa sprzętu (w 2011 – 65%). 55% badanych segreguje śmieci (w 2011 r. – 83%), a 48% używa toreb wielorazowego użytku i stara się nie brać w sklepie toreb plastikowych (w roku 2011 – 83%).

Od 2011 r. prowadzone są również, na zlecenie Ministerstwa Środowiska, badania trackingowe na ogólnopolskiej grupie około 1000 Polaków. Z analizy badań prowadzonych w latach 2011–2014 [Kachaniak i in. 2014] wynika, że nastąpił powolny wzrost świadomości ekologicznej. Z badań z 2018 r. [Szatanowska i in. 2018] wynika jednak, że zachowania chroniące środowisko nie są wśród Polaków zbyt popularne. Polacy używają toreb wielokrotnego użytku i starają się unikać opakowań jednorazowych. Jednak oznakowań ekologicznych raczej nie rozpoznają. Znany jest jedynie *recy-*

kling i znak EKO. Polacy starają się ograniczać zużycie wody, oszczędzać energię i korzystać z komunikacji miejskiej i rowerów. Jednak tylko 20% badanych skłonnych byłoby wydać własne środki na energię nieuciążliwą dla środowiska.

Grupy osób badanych bywały również dobierane celowo. Kryterium mógł być rejon zamieszkania, np. ekologicznie zagrożony, jak Górny Śląsk czy teren chroniony. Badano społeczności lokalne [Tuszyńska 2008], nauczycieli [Domka 1998], młodzież gimnazjalną i licealną [m.in. Frątczak 1995; Kuzior 2005]. Grupą badaną byli konsumenci i menedżerowie. Z przeprowadzonych badań wynikała zarówno niezbyt wysoka świadomość ekologiczna, jak i dosyć ambiwalentne postawy wobec środowiska.

O pewnej marginalizacji problematyki ochrony środowiska naturalnego świadczy również badanie przeprowadzone w 2012 r. przez autorkę niniejszego artykułu z udziałem 300 studentów różnych warszawskich uczelni. Badanie zawierało pytania dotyczące postrzegania różnego rodzaju instytucji i inicjatyw prospołecznych (m.in. pomocy dla ofiar klęski żywiołowej, ośrodka terapii uzależnień, budowy elektrowni wiatrowej) oraz gotowości udzielenia wsparcia finansowego na te cele. Badanie wykazało niskie poparcie dla inicjatyw związanych z ochroną środowiska. Inicjatywy związane z ochroną środowiska uzyskały w badaniu poparcie porównywalne lub nawet niższe niż osoby najprawdopodobniej odpowiedzialne za własną trudną sytuację, jak np. osoby uzależnione od substancji psychoaktywnych czy motocykliści po wypadkach [Ciążela 2014].

Studenci to ludzie, którzy, ukończywszy studia, stają się grupą najlepiej wykształconych pracowników w społeczeństwie. Stanowią grupę badawczą, której poglądy i zachowania zapowiadają najbliższą przyszłość społeczeństwa, w którym finalizują swoją edukację. Pierwsze w Polsce badania świadomości ekologicznej studentów przeprowadzone zostały w latach 1988–1992 pod kierunkiem Danuty Cichy. Przeprowadzono je w ramach prac magisterskich na grupie 2966 osób. Studenci stanowili 12% grupy badawczej [Cichy 1993].

W 1996 r. przeprowadzono badanie na 550 studentach Akademii Rolniczo-Technicznej i Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie. Na środowisko studenci spoglądali lokalnie, a najbardziej zanieczyszczona była według nich woda [Szulborski 2001].

W roku 2000 Ryszard Kulik przedstawił badania pilotażowe postaw studentów pedagogiki i psychologii UŚ wobec środowiska naturalnego na grupie 94 osób. Osoby badane deklarowały pozytywną postawę wobec środowiska nakierowaną na wartości biocentryczne. Z badania wynikał stosunkowo wysoki poziom świadomości kryzysu ekologicznego i jego wpływu na ich życie. Gotowość studentów do zachowań środowiskowych okazała się jednak niezbyt duża. Tylko 38% badanych wykazywało zdecydowaną gotowość do działań prośrodowiskowych [Kulik 2000].

Kolejne badania dotyczące poglądów i postaw studentów wobec środowiska naturalnego to badania przeprowadzone na grupie 286 studentów Akademii Podlaskiej, Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Siedlcach oraz Wyższej Szkoły Agrobiznesu w Łomży [Kowalski i in. 2007]. Pytano o to, z czego studenci zrezygnowaliby lub co ograniczyliby biorąc pod uwagę dobro środowiska naturalnego. Studenci zrezygnowaliby z foliowych reklamówek, a następnie z napojów w plastikowych butelkach. Ograniczyliby korzystanie z samochodu, jak też zużycie wody, detergentów, dezodorantów w areozolu oraz zużycie energii elektrycznej.

W 2010 roku przeprowadzono badanie świadomości ekologicznej i postaw prośrodowiskowych 240 studentów Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi [Bednarek-Gejo i in. 2012]. Badania wykazały stosunkowo wysoką świadomość ekologiczną, ale zróżnicowaną doświadczeniem związanym z miejscem urodzenia i zamieszkania. Porównywalną wiedzą osoby badane wykazały się jedynie w zakresie efektu cieplarnianego. Studenci twierdzili, że oszczędzają wodę i prąd oraz segregują śmieci. Studenci pochodzący ze wsi bardziej oszczędzali wodę, a studenci z miasta – prąd. Większą wiedzę w zakresie segregacji śmieci oraz wyboru proekologicznych opakowań w ramach zakupów wykazali studenci z miasta.

O działania na rzecz realizacji zrównoważonego rozwoju, w tym ochrony środowiska pytano również grupę 65 studentów biologii Uniwersytetu w Białymstoku [Stankiewicz 2010]. Studentów pytano o ich decyzje i działania na rzecz zrównoważonego rozwoju, jakie przewidują skutki podjętych decyzji i działań, jakim wartościom i celom będą służyć ich działania, jakie aspekty zrównoważonego rozwoju będą swoimi działaniami realizować. Studenci na pierwszym miejscu stawiali podnoszenie jakości swojego życia, a następnie postępowanie proekologiczne oraz prospołeczne, takie jak podnoszenie własnej świadomości ekologicznej oraz udział w akcjach takich jak „Sprzątanie świata”.

W roku akademickim 2013/2014 oraz 2014/2015 przeprowadzono badania ankietowe na grupie 198 studentów różnych kierunków Wydziału Inżynierii Mechanicznej i Informatyki Politechniki Częstochowskiej [Moryń-Kucharczyk 2016]. Studenci wykazali się większą wiedzą niż osoby badane w latach 2011–2014 na zlecenia MŚ. Studenci deklarowali też większą gotowość ponoszenia kosztów na rzecz ochrony środowiska. Zdaniem autorki badań, wiedza studentów była jednak bardziej deklaratorywna niż rzeczywista.

W roku 2017 r., 40-osobowy interdyscyplinarny zespół badawczy w Kolegium Jagiellońskim-Toruńskiej Szkole Wyższej, realizując projekt „Współczesne problemy ekologiczne świata”, przeprowadził badania ankietowe wśród studentów 18 szkół wyższych w Polsce, w większości szkół niepublicznych. Celem badania była analiza świadomości ekologicznej studentów, ale w istocie można było poznać zachowania studentów. Zadano 5 pytań: o segregację śmieci, używanie energooszczędnych żarówek, kupowanie żywności ekologicznej, używanie toreb na zakupy oraz zachowanie wobec przeterminowanych leków/zużytego sprzętu AGD/zużytych baterii. Szóste pytanie dotyczyło rozpoznawania symboli umieszczonych na produktach. Na powyższe pytania odpowiedziało 2624 studentek i studentów, w większości studiujących niestacjonarnie. Z badania wynikało, że łącznie 77% osób badanych segreguje śmieci, w tym 55% osób segreguje śmieci, mając świadomość, że jest to

zachowanie proekologiczne. Jednak 23% studentów nie segreguje wcale. 98% używa żarówek energooszczędnych, ale z przyczyn finansowych. 53% kupuje żywność ekologiczną. Kupowanie żywności ekologicznej wynika jednak ze względów zdrowotnych, a nie prośrodowiskowych. 68,5% studentów używa toreb wielokrotnego użytku. Jednak tylko 31% systematycznie odnosi niebezpieczne śmieci do odpowiednich punktów. Symbole na produktach lepiej rozpoznają kobiety niż mężczyźni [Redo 2017].

Wyniki przytoczonych wybranych badań dotyczących stosunku do środowiska naturalnego – zachowań proekologicznych Polaków, w tym polskich studentów, nie sposób uznać za zadowalające.

Badania przeprowadzone przez autorkę i prezentowane w niniejszym artykule miały na celu weryfikację empiryczną zachowań proekologicznych (ich form, popularności, częstości) studentów reprezentujących różne ośrodki akademickie, różne wydziały i różne kierunki studiów. Na realizację tego celu złożyło się poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Jaka jest hierarchia studenckich standardów ekologicznych?, Czy i jak są wzajemnie powiązane, czyli jaka jest struktura behawioralnego komponentu postaw ekologicznych studentów?, Jakie są ich determinanty?, Czy jest nią kierunek studiów, czy płeć?, Czy osoby decydujące się na członkostwo w organizacjach ekologicznych podejmują również na co dzień więcej zachowań na rzecz ochrony środowiska?, Czy znajomość oznaczeń produktów ekologicznych wiąże się z częstością zachowań proekologicznych? Eksperymentalnie sprawdzono również poziom gotowości badanych osób do udziału w wolontariacie na rzecz środowiska.

Badania

Prezentowane w artykule badanie było częścią większego projektu badawczego. Poza częścią dotyczącą podejmowania zachowań proekologicznych badanie składało się również z części dotyczącej wiedzy uczestników na temat stanu środowiska naturalnego oraz przy-

czyn i konsekwencji jego zanieczyszczenia, a także z części dotyczącej przekonań na temat środowiska naturalnego. Badanie zostało przeprowadzone w 2016 r., czyli przed ogłoszeniem w Polsce alarmu smogowego, zanim problem ten stał się nagłaśnianym w mediach tematem.

Osoby badane

W badaniu wzięły udział 624 osoby w wieku 20–25 lat (389 kobiet, 235 mężczyzn). Grupa została dobrana tak, by zawierała studentów różnorodnych kierunków i wydziałów. Badanie zostało przeprowadzone w Warszawie na Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Politechnice Warszawskiej, Szkole Głównej Handlowej, Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Akademii Obrony Narodowej (obecnie ASW) i Akademii Wychowania Fizycznego. W innych miastach w badaniu udział wzięli studenci Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Skład grupy osób badanych z podziałem na kierunków przedstawia tabela 1.

Tabela 1 Osoby badane – podział wg. kierunków studiów

Kierunki	Liczba osób
Ścisłe i przyrodnicze: Informatyka i ekonometria, Technologia chemiczna, Biologia, Ochrona środowiska, Biotechnologia	206
Humanistyczne i społeczne: Doradztwo filozoficzne i coaching, Historia, Kognitywistyka, Socjologia Prawo, Stosunki międzynarodowe, Pedagogika, Ekonomia, Finanse i bankowość, Bezpieczeństwo narodowe	376
Sportowe: Wychowanie fizyczne, Terapia zajęciowa	42

Narzędzia

W badaniu wykorzystany został kwestionariusz autorstwa własnego, składający się z 23 pytań dotyczących podejmowania różnego rodzaju zachowań na rzecz środowiska naturalnego.

14 pytań dotyczyło zachowań o charakterze indywidualnym, m.in. kserowania i drukowania dwustronnego, używania żarówek energooszczędnych i toreb wielorazowego użytku, kupowania produktów ekologicznych. Respondenci odpowiadali w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało „zazwyczaj nie”, a 5 „zazwyczaj tak”. W kwestionariuszu znalazła się również odpowiedź „nie mam wyboru”, którą respondent powinien zaznaczyć w przypadku, gdy zazwyczaj nie ma możliwości wyboru pomiędzy różnymi zachowaniami, ponieważ np. w jego łazience znajduje się tylko prysznic, nie ma więc na co dzień wyboru pomiędzy braniem prysznica a kąpielą w wannie, czy też nie ma na co dzień możliwości kupowania danego rodzaju produktów, ponieważ nie są dostępne w sklepach, w których zwykle robi zakupy.

Tabela 2 Zachowania o charakterze indywidualnym – pytania

Pytanie
1. Czy kserujesz dwustronnie?
2. Czy drukujesz dwustronnie?
3. Czy częściej używasz prysznica niż wanny?
4. Czy gasisz światło wychodząc z pomieszczenia, w którym byłeś/eś sam?
5. Czy urządzenia takie jak komputer, telewizor itp. wyłączasz nie tylko wyłącznikiem, ale również wyjmujesz wtyczkę z gniazdka?
6. Czy używasz żarówek energooszczędnych?
7. Czy częściej jeździsz komunikacją zbiorową lub rowerem niż samochodem?
8. Czy segregujesz śmieci?
9. Czy używasz toreb wielorazowego użytku?
10. Czy kupujesz ekologiczne produkty spożywcze?
11. Czy kupujesz produkty przyjazne dla środowiska, takie jak m.in. szare koperty pochodzące z recyklingu, nielakierowane ołówki itp.?

12. Czy kupujesz produkty w opakowaniach ekologicznych, które szybko się rozkładają (torby papierowe itp.)?
13. Czy kupujesz produkty w opakowaniach wielokrotnego użytku?
14. Czy czytasz o sposobach ochrony środowiska?

7 pytań dotyczyło zachowań o charakterze zorganizowanym, takich jak m.in. udział w akcjach proekologicznych czy też podpisanie się pod petycją proekologiczną. Uczestnicy odpowiadali w 3-stopniowej skali: „tak, kilka razy”, „tak, raz” oraz „nie, nigdy”. Czwartą możliwością stanowiła odpowiedź „nie miałam/em możliwości”. Pod tabelą z pytaniami o podejmowanie działań o charakterze zorganizowanym znalazło się również pytanie, czy respondent jest lub był członkiem organizacji ekologicznej.

Tabela 3 Zachowania o charakterze zorganizowanym – pytania¹

Pytanie	
15.	Czy w ciągu ostatnich 5 lat uczestniczyłeś/ęś w akcji „Sprzątanie świata”?
16.	Czy kiedykolwiek przeznaczyłeś/ęś datek pieniężny na cel proekologiczny?
17.	Czy kiedykolwiek przeznaczyłeś/ęś na cel proekologiczny sumę większą niż 10 zł?
18.	Czy kiedykolwiek przeznaczyłeś/ęś 1% podatku na cel proekologiczny?
20.	Czy kiedykolwiek podpisałeś/ęś się pod petycją proekologiczną?
21.	Czy kiedykolwiek zbierałeś/ęś podpisy pod petycją proekologiczną?
22.	Czy kiedykolwiek uczestniczyłeś/ęś w jakiejś akcji proekologicznej?

Kwestionariusz zamykały pytania dotyczące członkostwa w organizacji ekologicznej oraz znajomości oznaczeń produktów przyjaznych dla środowiska. W przypadku pytania o członkostwo w organizacji zamiast odpowiedzi „tak, raz” lub „tak, kilka razy” do wyboru były odpowiedzi „tak, przez długi czas” oraz „tak, ale krótko”. W kwestii znajomości oznaczeń produktów ekologicznych

¹ Pytanie 19 zostało pominięte w analizie, ponieważ nie dotyczyło bezpośrednio ochrony środowiska. Miało ono na celu sprawdzenie, czy uczestnik podpisał w swoim życiu jakąkolwiek petycję.

respondent miał możliwość odpowiedzi, że zna 1–2 oznaczenia, 3–4 oznaczenia, więcej niż 5 oznaczeń lub że żadnych oznaczeń takich produktów nie zna.

Wyniki

Hierarchia zachowań proekologicznych

Zestawienie odpowiedzi uczestników dotyczące podejmowania zachowań o charakterze indywidualnym przedstawia tabela 4.

Tabela 4 Podejmowanie zachowań ekologicznych o charakterze indywidualnym (w procentach)

	Zazwyczaj nie 1	Często nie 2	Raz tak, raz inaczej 3	Często tak 4	Zazwyczaj tak 5	Nie mam wyboru	M	SD
Czy kserujesz dwustronnie?	14,3	9,9	24,2	13	36,4	2,2	3,48	1,44
Czy drukujesz dwustronnie?	15,9	22,2	21,2	14,7	35,6	1,4	3,44	1,47
Czy częściej używasz prysznicza niż wanny?	16,7	4,5	9	11,2	44,9	13,8	3,73	1,58
Czy gasisz światło wychodząc z pomieszczenia, w którym byłeś/eś sam?	2,7	5,3	9	12,2	69,1	1,8	4,42	1,04
Czy urządzenia takie jak komputer, telewizor itp. wyłączasz nie tylko wyłącznikiem, ale również wyjmujesz wtyczkę z gniazdka?	52,4	14,4	11,2	7,5	13,5	1	2,14	1,47
Czy używasz żarówek energooszczędnych?	8,3	6,1	17,3	17,6	46,2	4,5	3,91	1,30
Czy częściej jeździsz komunikacją zbiorową lub rowerem niż samochodem?	12,5	5,9	19,7	16,3	39,9	5,6	3,69	1,41

Czy segregujesz śmieci?	21	12,3	14,9	15,9	30,3	5,6	3,23	1,56
Czy używasz toreb wielorazowego użytku?	6,7	5,4	17,5	23,2	44,7	2,4	3,96	1,22
Czy kupujesz ekologiczne produkty spożywcze?	27,1	20,2	28,5	12,7	9,3	2,2	2,56	1,28
Czy kupujesz produkty przyjazne dla środowiska, takie jak m.in. szare koperty pochodzące z recyklingu, nielakierowane ołówki itp.?	36,7	23,1	26,6	6,4	4,6	2,6	2,17	1,15
Czy kupujesz produkty w opakowaniach ekologicznych, które szybko się rozkładają (torby papierowe itp.)?	19,4	18,6	38	13,1	7,9	3	2,71	1,17
Czy kupujesz produkty w opakowaniach wielokrotnego użytku?	17,9	19,7	211 33,8	84 13,5	73 11,7	21 3,4	2,81	1,24
Czy czytasz o sposobach ochrony środowiska?	40,4	21,1	17,6	12	7,5	1,3	2,24	1,31

Najczęstsze okazały się zachowania o charakterze codziennym, licząc osoby deklarujące przynajmniej częste podejmowanie poszczególnych rodzajów zachowań, jak gaszenie światła (81,3%), używanie żarówek energooszczędnych (63,8%), jazda komunikacją miejską (56,2%) korzystanie z prysznicza zamiast wanny (56,1%) kserowanie dwustronnie (49,4%) oraz drukowanie dwustronnie (50,3%). Podejmowanie zachowań o charakterze bardziej zaawansowanym okazało się rzadsze, np. kupowanie zazwyczaj lub często produktów ekologicznych zadeklarowało łącznie jedynie 11% respondentów.

Zestawienie wyników dotyczących uczestnictwa w zorganizowanych akcjach proekologicznych przedstawione zostało w tabeli 5.

Tabela 5 Uczestnictwo studentów w zorganizowanych akcjach proekologicznych (w procentach)

	Nie, nigdy 1	Tak, raz 2	Tak, kilka razy 3	Nie miałem/am możliwości	M	SD
Czy w ciągu ostatnich 5 lat uczestniczyłeś/eś w akcji „Sprzątanie świata”?	27,6	28,8	18,8	24,8	1,88	0,78
Czy kiedykolwiek przeznaczyłeś/eś datkę pieniężną na cel proekologiczny?	75,2	9,9	5,9	13,8	1,25	0,57
Czy kiedykolwiek przeznaczyłeś/eś na cel proekologiczny sumę większą niż 10 zł?	74,8	7,5	4,5	13,1	1,19	0,51
Czy kiedykolwiek przeznaczyłeś/eś 1% podatku na cel proekologiczny?	78	1,1	1,6	19,2	1,05	0,30
Czy kiedykolwiek podpisałeś/eś się pod petycją proekologiczną?	55	19,1	14,4	11,6	1,54	0,76
Czy kiedykolwiek zbierałeś/eś podpisy pod petycją proekologiczną?	87,2	2,2	1,8	12,8	1,07	0,32
Czy kiedykolwiek uczestniczyłeś/eś w jakiejś akcji proekologicznej?	71,6	12,3	13,3	9,8	1,43	0,74

Najczęściej podejmowaną formą zachowania proekologicznego o charakterze zorganizowanym okazało się uczestnictwo w akcji „Sprzątanie świata”. 28,8% respondentów wzięło w niej udział raz w ciągu ostatnich 5 lat, 18,8% – kilka razy. Do często podejmowanych zachowań o charakterze zorganizowanym należy również podpisywanie się pod petycjami proekologicznymi – ponad 1/3 respondentów zrobiła to przynajmniej raz. Najrzadziej podejmowane okazało się przeznaczanie 1% podatku na cel proekologiczny – kilka razy zrobiło to 1,6% badanych, jednorazowo – 1,1%. Warto zwrócić uwagę, że niski odsetek osób przeznaczających 1% podatku na cele proekologiczne nie wynika z młodego wieku osób badanych, z którym wiąże się niepłacenie jeszcze regularnego podatku, ponieważ tylko 19,2% zadeklarowało, że nie ma w tej kwestii wyboru.

Struktura zachowań proekologicznych

Tabela 6 Wartości współczynników korelacji dla 14 zmiennych opisujących codzienne zachowania proekologiczne

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1.	-												
2.	0,845**	-											
3.	0,017	0,030	-										
4.	0,100*	0,113**	-0,002	-									
5.	0,120**	0,131**	0,005	0,108**	-								
6.	0,120**	0,107**	0,049	0,124**	0,107**	-							
7.	0,061	0,063	0,081	0,030	0,042	-0,029	-						
8.	0,068	0,099*	0,021	0,130**	0,122**	0,196**	-0,077	-					
9.	0,141**	0,165**	-0,018	0,174**	0,119**	0,258**	0,080	0,305**	-				
10.	0,024	0,048	-0,027	0,073	0,066	0,105*	0,020	0,218**	0,170**	-			
11.	0,107**	0,113**	0,015	0,150**	0,164**	0,102*	0,021	0,266**	0,275**	0,446**	-		
12.	0,049	0,050	0,040	0,112**	0,115**	0,137**	0,063	0,242**	0,222**	0,427**	0,535**	-	
13.	0,107**	0,077	0,071	0,130**	0,117**	0,157**	0,005	0,193**	0,258**	0,278**	0,418**	0,505**	-
14.	0,108**	0,100*	0,067	0,064	0,211**	0,106*	-0,014	0,214**	0,153**	0,240**	0,378**	0,273**	0,274**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Na badanie komponentu behawioralnego postaw ekologicznych studentów złożyła się również analiza ich struktury mająca ujawnić wzajemne powiązania między poszczególnymi zachowaniami. W tym celu obliczono: korelacje między zmiennymi opisującymi codzienne zachowania proekologiczne (tabela 6), korelacje między zmiennymi opisującymi zachowania proekologiczne o charakterze zorganizowanym (tabela 7) oraz korelacje między zmiennymi opisującymi codzienne zachowania proekologiczne i zmiennymi opisującymi zachowania proekologiczne o charakterze zorganizowanym (tabela 8).

Badanie wykazało zaledwie kilka istotnych korelacji pomiędzy codziennymi zachowaniami proekologicznymi. Najwyższa korelacja

występuje pomiędzy kserowaniem a drukowaniem dwustronnym ($\rho=0,845$, $p<0,01$). Wyższe korelacje dotyczą również zachowań o charakterze bardziej zaawansowanym. Kupowanie ekologicznych produktów spożywczych koreluje z kupowaniem innych produktów ekologicznych ($\rho=0,446$, $p<0,01$) oraz z kupowaniem produktów w opakowaniach ekologicznych ($\rho=0,427$, $p<0,01$). Kupowanie produktów ekologicznych koreluje z kupowaniem produktów w opakowaniach ekologicznych ($\rho=0,535$) oraz z kupowaniem produktów w opakowaniach wielokrotnego użytku ($\rho=0,418$, $p<0,01$). Kupowanie produktów w opakowaniach ekologicznych koreluje również z kupowaniem produktów w opakowaniach wielokrotnego użytku ($\rho=0,505$, $p<0,01$).

Tabela 7 Wartości współczynników korelacji dla 7 zmiennych opisujących zachowania proekologiczne o charakterze zorganizowanym

	15.	16.	17.	18.	20.	21.
15.	-					
16.	0,110*	-				
17.	0,119*	0,720**	-			
18.	0,022	0,364**	0,341**	-		
20.	0,182**	0,311**	0,287**	0,167**	-	
21.	0,064	0,146**	0,238**	0,214**	0,254**	-
22.	0,189**	0,243**	0,236**	0,098*	0,295**	0,162**

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

Poszczególne rodzaje zachowań o charakterze zorganizowanym okazały się korelować ze sobą w niewielkim stopniu. Wysoka korelacja występuje jedynie między przeznaczeniem datku na cel proekologiczny i przeznaczeniem na taki cel datku powyżej 10 zł ($\rho=0,720$, $p<0,01$). Są to jednak zachowania w sposób oczywisty powiązane.

Tabela 8 Wartości współczynników korelacji między zmiennymi opisującymi codzienne zachowania proekologiczne i zmiennymi opisującymi zachowania proekologiczne o charakterze zorganizowanym

	15.	16.	17.	18.	20.	21.	22.
1.	0,128**	0,091*	0,043	0,083	0,124**	-0,014	0,119**
2.	0,107*	0,118**	0,076	0,099*	0,100*	0,012	0,084*
3.	0,047	0,042	0,016	0,016	0,124**	0,059	0,037
4.	0,038	-0,015	-0,014	0,038	0,004	-0,045	0,023
5.	0,161**	-0,003	0,061	0,051	0,173**	0,049	0,179**
6.	0,053	0,102*	0,114**	0,023	0,119**	0,047	0,121**
7.	-0,010	-0,024	-0,066	0,027	0,027	-0,070	-0,032
8.	0,240**	0,110*	0,108*	0,063	0,113**	-0,041	0,165**
9.	0,138**	0,063	0,098*	0,022	0,110*	0,021	0,050
10.	0,072	0,222**	0,208**	0,104*	0,195**	0,093*	0,119**
11.	0,158**	0,214**	0,203**	0,123**	0,309**	0,052	0,148**
12.	0,164**	0,171**	0,167**	0,058	0,189**	0,026	0,114**
13.	0,192**	0,118**	0,160**	0,078	0,153**	0,104*	0,099*
14.	0,204**	0,314**	0,303**	0,059	0,303**	0,153**	0,215**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Badanie wykazało liczne korelacje pomiędzy zachowaniami proekologicznymi o charakterze indywidualnym oraz o charakterze zorganizowanym. W większości są to jednak słabe powiązania. Częstsze jest występowanie korelacji pomiędzy zachowaniami bardziej zaawansowanymi, takimi jak np. kupowanie produktów ekologicznych, a zachowaniami o charakterze zorganizowanym, co może wynikać w przypadku takich osób z większego zainteresowania problematyką ochrony środowiska, skutkującego zarówno bardziej świadomymi ekologicznie zakupami, jak i większym zainteresowaniem udziałem w różnego rodzaju akcjach proekologicznych poprzez chociażby niewielki datek czy podpisanie petycji.

Analizy korelacji między codziennymi zachowaniami proekologicznymi, między zachowaniami mającymi charakter zorganizowa-

ny oraz między tymi typami zachowań wskazują na luźną, trudno poddającą się uporządkowaniu strukturę zachowań proekologicznych podejmowanych przez studentów.

Kierunek studiów a zachowania proekologiczne

Kolejnym etapem analizy było poszukiwanie determinant zachowań proekologicznych, po pierwsze, wśród kierunków studiów. Po dokonaniu porównania wyników dla poszczególnych grup kierunków (za pomocą testu H Kruskala-Wallisa) nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic pomiędzy kierunkami ścisłymi i przyrodniczymi, humanistycznymi i społecznymi oraz sportowymi. Jedyne wyjątek w tej kwestii stanowi pytanie o uczestnictwo w akcjach proekologicznych ($\chi^2=7$; $p=0,030$). Jest ono większe w przypadku studentów kierunków humanistycznych i społecznych ($M=1,49$; $SD=0,77$) niż w przypadku studentów kierunków sportowych ($M=1,25$; $SD=0,65$). W oparciu o test U Manna-Whitneya stwierdzono, że istotne statystycznie różnice dotyczące tylko porównania między studentami tych dwóch grup kierunków ($Z=-2,07$, $p<0,05$). W przypadku studentów kierunków ścisłych i przyrodniczych ($M=1,36$; $SD=0,67$) nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie w porównaniu z kierunkami humanistycznymi i społecznymi ($Z=-1,91$, $p>0,05$) oraz sportowymi ($Z=-1,25$, $p>0,05$).

Płeć a zachowania proekologiczne

Drugą potencjalną determinantą zachowań proekologicznych była płeć. W badaniu wzięło udział 389 kobiet oraz 235 mężczyzn. Średnie uzyskane w obu grupach porównano za pomocą testu U Manna-Whitneya. Różnice w zachowaniach proekologicznych ze względu na płeć przedstawiono w tabeli 9.

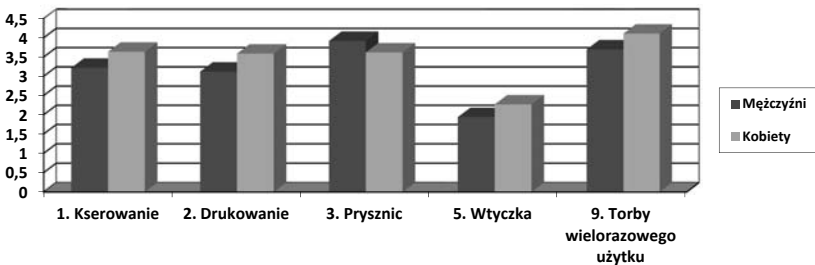
Badanie wykazało różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami w popularności tylko 5 rodzajów zachowań. Kobiety częściej kserują i drukują dwustronnie, wyłączają urządzenia elektryczne, wyciągając wtyczkę z gniazdka, oraz używają toreb wielorazowego użyt-

Tabela 9 Różnice w zachowaniach proekologicznych – porównanie ze względu na płeć

Zachowanie	Mężczyźni		Kobiety		Z	p
	M	SD	M	SD		
1.	3,22	1,53	3,64	1,36	-3,27	0,001
2.	3,17	1,57	3,59	1,39	-3,12	0,002
3.	3,92	1,55	3,62	1,59	-2,30	0,022
5.	1,94	1,41	2,27	1,49	-3,18	0,001
9.	3,70	1,30	4,11	1,14	-4,05	0,001

M – wartość średnia; SD – odchylenie standardowe; Z – wystandaryzowana wartość testu U Manna-Whitneya; p – istotność statystyczna

ku. Z kolei mężczyźni częściej korzystają z prysznica niż decydują się na kąpiel w wannie. Różnic pomiędzy płciami w podejmowaniu zachowań o charakterze zorganizowanym badanie nie wykazało.

Rysunek 1 Zachowania proekologiczne – różnice między płciami

Członkostwo w organizacjach ekologicznych

Kolejną potencjalną determinantą zachowań proekologicznych było aktywne członkostwo w organizacjach ekologicznych. Rozkład odpowiedzi na pytanie o to członkostwo przedstawiono w tabeli 10.

Tabela 10 Członkostwo w organizacjach ekologicznych

23. Czy jesteś lub byłeś/eś członkiem organizacji ekologicznej?	Liczba odpowiedzi n=624	%
Tak, przez długi czas	5	0,8
Tak, ale krótko	18	2,9
Nie, nigdy	559	89,6
Nie miałem/am możliwości	42	6,7

Jedynie 5 osób (0,8%) było przez długi czas w organizacji ekologicznej, z czego 2 osoby to studenci kierunków przyrodniczych. 18 osób, czyli 2,9% respondentów, było członkami organizacji ekologicznych przez krótki czas. 559 osób, czyli 89,6% respondentów, nigdy nie należało do organizacji ekologicznej, mimo iż mieli taką możliwość.

Tabela 11 Wartości współczynników korelacji między członkostwem w organizacjach ekologicznych a zmiennymi opisującymi codzienne zachowania proekologiczne

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
23.	0,016	0,011	0,040	-0,057	0,098*	0,057	0,041	0,060	0,057	0,027	0,069	0,118**	0,170**	0,113**

Tabela 12 Wartości współczynników korelacji między członkostwem w organizacjach ekologicznych a zmiennymi opisującymi zachowania o charakterze zorganizowanym

	15.	16.	17.	18.	20.	21.	22.
23.	0,131**	0,171**	0,154**	0,034	0,112*	0,114**	0,143**

Przeanalizowano również istnienie związku pomiędzy członkostwem w organizacjach ekologicznych a innymi rodzajami zachowań (tabele 11 i 12). Członkostwo w organizacjach ekologicznych nie koreluje z większością codziennych zachowań proekologicznych o charakterze indywidualnym. Koreluje jedynie z wyłączeniem urządzeń elektrycznych z kontaktu, kupowaniem produktów w opa-

kowaniach ekologicznych i wielokrotnego użytku oraz czytaniem o sposobach ochrony środowiska. Są to słabe korelacje, niemniej istotne statystycznie.

Członkostwo w organizacjach ekologicznych koreluje z różnego rodzaju zachowaniami o charakterze zorganizowanym: udziałem w akcji „Sprzątanie świata”, wspieraniem finansowym celów proekologicznych, również większym datkiem na cel ekologiczny, podpisywaniem petycji proekologicznych, zbieraniem podpisów i udziałem w akcjach proekologicznych. Korelacje są istotne statystycznie, jednak również słabe i niepozwalające na wnioskowanie o silnym związku między podejmowaniem różnego rodzaju działań.

Znajomość oznaczeń produktów ekologicznych

Jeszcze jedną rozważaną determinantą zachowań proekologicznych była znajomość oznaczeń produktów ekologicznych. Rozkład odpowiedzi na pytanie o ich znajomość został przedstawiony w tabeli 13.

Tabela 13 Znajomość oznaczeń produktów ekologicznych

24. Czy znasz oznaczenia produktów przyjaznych dla środowiska?	Liczba odpowiedzi N=624	%
Nie znam	141	22,6
Znam 1–2	306	49
Znam 3–4	144	23,1
Znam 5 lub więcej	33	5,3

Najwięcej uczestników zadeklarowało znajomość 1–2 oznaczeń (47%). Znajomość 3–4 oznaczeń zadeklarowało 23,1% uczestników, 5 lub więcej – tylko 5,3%. Prawie ¼ uczestników (22,6%) nie zna, jak wynika z badania, żadnych oznaczeń produktów przyjaznych dla środowiska. Najlepszą znajomością oznaczeń produktów ekologicznych zadeklarowali studenci kierunków przyrodniczych (10 osób zadeklarowało znajomość 5 oznaczeń lub więcej).

Tabela 14 Współczynniki korelacji między znajomością oznaczeń produktów ekologicznych a zachowaniami proekologicznymi o charakterze indywidualnym

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
24.	0,179**	0,157**	0,042	0,048	0,157**	0,146**	0,019	0,130**	0,069	0,104*	0,229**	0,262**	0,250**	0,273**

Tabela 15 Współczynniki korelacji między znajomością oznaczeń produktów ekologicznych a zachowaniami proekologicznymi o charakterze zorganizowanym

	15.	16.	17.	18.	20.	21.	22.
24.	0,156**	0,115**	0,110*	0,066	0,148**	-0,002	0,185**

Analiza korelacji między znajomością oznaczeń produktów ekologicznych i poszczególnymi zachowaniami (tabela 14 i 15) wskazuje na następujące zależności. Znajomość oznaczeń produktów ekologicznych koreluje z kserowaniem i drukowaniem dwustronnym, wyłączaniem urządzeń elektrycznych, używaniem żarówek energooszczędnych oraz segregowaniem śmieci. Koreluje również z bardziej zaawansowanymi zachowaniami proekologicznymi: kupowaniem produktów ekologicznych, kupowaniem ekologicznych produktów spożywczych, produktów w opakowaniach ekologicznych i opakowaniach wielokrotnego użytku oraz zapoznawaniem się ze sposobami ochrony środowiska. Znajomość oznaczeń produktów ekologicznych koreluje również z podejmowaniem zachowań o charakterze zorganizowanym: udziałem w akcji „Sprzątanie świata”, przeznaczaniem datków na cele proekologiczne, w tym również większych, podpisywaniem petycji proekologicznych, zbieraniem podpisów pod petycjami i udziałem w akcjach proekologicznych. Korelacje te nie są silne. Przymuszczalnie jednak współwystępowanie znajomości oznaczeń oraz określonych rodzajów zachowań odzwierciedla większe zainteresowanie problematyką ochrony środowiska i większą świadomość ekologiczną jednostki.

Eksperyment – ogłoszenie o wolontariacie

Część badania stanowił eksperyment mający na celu sprawdzenie, ile osób wyrazi gotowość udziału w wolontariacie dotyczącym ochrony środowiska. Badaniu kwestionariuszowemu towarzyszyło ogłoszenie o poszukiwaniu osób chętnych do wzięcia udziału w wolontariacie. Osoby zainteresowane miały podać kontakt do siebie na karteczkach dołączonych do kwestionariuszy. Wolontariat miał 3 formy do wyboru:

1) zbieranie podpisów pod petycją przeciwko wycięciu lasu pod budowę centrum handlowo-usługowego;

2) rozprowadzanie materiałów informacyjnych i ulotek w ramach akcji uświadamiającej o szkodliwości powszechnego używania opakowań plastikowych;

3) udział w sprzątaniu lasu pod miastem, mającym miejsce w weekendy w maju i czerwcu.

W ogłoszeniu o wolontariacie wymieniane były miejscowości, gdzie planowane było wycięcie lasu oraz sprzątanie. W przypadku Warszawy było to odpowiednio Legionowo i Otwock. Wyniki eksperymentu dotyczącego wolontariatu zostały przedstawione w tabeli nr 16.

Tabela 16 Osoby, które zgłosiły się do udziału w wolontariacie według kierunku studiów

Kierunki	Liczba osób	Liczba zgłoszeń	Odsetek zgłoszeń
Ścisłe i przyrodnicze	206	21	10,19
Humanistyczne i społeczne	376	9	2,39
Sportowe	42	0	0
Wszystkie	624	30	4,80

Gotowość udziału w wolontariacie wyraziło jedynie 30 osób spośród 624, co stanowi 4,8% uczestników. Wśród ochotników znalazło się 20 kobiet i 10 mężczyzn, co odpowiada proporcjom demograficznym w grupie uczestników. 20 spośród 30 osób, które

zgłosiły chęć udziału w wolontariacie, to studenci kierunków przyrodniczych. Osoby zgłaszające chęć udziału w wolontariacie nie posiadają ewidentnych cech wspólnych, deklarowały różny poziom zachowań proekologicznych w pozostałych częściach ankiety. Otrzymane wyniki nie pozwalają na wnioskowanie o szczególnych cechach osób zgłaszających gotowość udziału w wolontariacie na tle całej grupy.

Omówienie wyników i wnioski

Prezentowane badanie należy do bardziej rozbudowanych spośród przeprowadzonych dotychczas w Polsce badań dotyczących proekologicznych zachowań studentów. Z badania wynika, że stosunkowo duża część osób badanych zadeklarowała regularne lub częste podejmowanie zachowań proekologicznych o charakterze codziennym. Nasuwa się jednak pytanie, co powstrzymuje studentów przed podejmowaniem zachowań proekologicznych, takich jak chociażby dwustronne kserowanie i drukowanie w znacznie większym zakresie. Czy może jest to brak dostrzegania potrzeby podejmowania takich działań? W ramach przeprowadzonego kilka lat temu badania studenci często zaznaczali odpowiedź, że dbanie o środowisko jest sprawą „odpowiedzialną i ważną”, niewiele osób wybrało jednak odpowiedź, że jest ono codziennym obowiązkiem każdego człowieka [Bednarek-Gejo i in. 2012]. Ponieważ prezentowane w tym artykule badanie przeprowadzone zostało niedługo przed tym, jak problem smogu został nagłośniony w mediach, i co za tym idzie, problem ochrony środowiska stał się w świadomości mieszkańców Polski aktualnym i ważnym tematem, warto by przeprowadzić kolejne badania i porównać ich rezultaty, by stwierdzić, czy sytuacja wpłynęła na zmianę zachowań i przyzwyczajzeń.

Nie zaskakuje podejmowanie przez nieliczny odsetek respondentów zachowań proekologicznych o charakterze bardziej zaawansowanym. Często może to wynikać z trudnej dostępności produktów ekologicznych, jak również ich ceny. Z drugiej strony jednak na

pytanie zadane w ramach innego badania o przyczynę podejmowania proekologicznego zachowania duża część badanych twierdziła, że przyczyną kupowania ekologicznych produktów spożywczych była chęć prowadzenia zdrowego stylu życia, a nie działanie na rzecz środowiska. Podobnie przyczyną używania żarówek energooszczędnych były, w przypadku większości, względy ekonomiczne, a nie proekologiczne [Redo 2017].

Osoby badane wykazały również niskie zainteresowanie udziałem w wolontariacie. Może to wynikać zarówno z braku zainteresowania podejmowaniem dodatkowych działań na rzecz ochrony środowiska, jak również, przynajmniej po części, z niezbyt rozwiniętej kultury „trzeciego sektora” (tzn. wolontariatu) w Polsce. Z drugiej strony należy zwrócić jednak uwagę, że znaczący odsetek respondentów brał udział w akcji „Sprzątanie świata”, jak również w innym rodzaju akcjach proekologicznych.

Przeprowadzone badanie umożliwiło sprawdzenie, czy studenci różnych kierunków różnią się między sobą pod względem podejmowania zachowań proekologicznych. Badanie wykazało mniejsze różnice pomiędzy studentami różnych kierunków, niż można by oczekiwać.

Badanie wykazało istnienie jedynie niewielkich, a często wręcz brak jakichkolwiek istotnych statystycznie korelacji pomiędzy podejmowaniem różnego rodzaju działań na rzecz ochrony środowiska. Poszczególne działania w większości nie wykazują silnych powiązań między sobą bądź w ogóle ze sobą nie współwystępują. Można na tej podstawie wnioskować, że na podejmowanie różnego rodzaju działań może się składać wiele czynników, zarówno związanych ze świadomością ekologiczną i postawami jednostki, jak i z dużym prawdopodobieństwem jej sytuacją życiową i materialną. Nasuwa się również pytanie, kogo w rzeczywistości można nazwać osobą „dbającą o środowisko naturalne”, a kogo już nie. Czy można nazwać tak np. członka organizacji ekologicznej lub osobę, która przeznaczą 1% podatku na cele proekologiczne, a nie towarzyszą temu jednocześnie codzienne proekologiczne nawyki, jak oszczęd-

danie papieru, wody i prądu? Tymczasem zgodnie z wynikami badania, występuje duże zróżnicowanie częstości zachowań, a fakt, że osoba podejmuje określone rodzaje działań, wcale nie musi oznaczać, że podejmuje ona regularnie również inne rodzaje zachowań, i to nawet te zbliżone w formie i charakterze.

BIBLIOGRAFIA

- Bednarek-Gejo A., Mianowany M., Skoczylas P., Głowacka A. 2012. *Świadomość ekologiczna studentów*, „Hygeia Public Health” 47 (2).
- Burger T. 2000. *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego u progu XXI wieku. Raport 1*, Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa.
- Ciążela A. 2014. *Kto zasługuje na pomoc? Poparcie dla wybranych inicjatyw prospołecznych wśród studentów uczelni warszawskich*, „Studies in Global Ethics and Global Education”, 2, s. 43–53.
- Cichy D. (red.). 1993. *Bezpieczeństwo ekologiczne w świadomości młodzieży*. Oficyna Wydawnicza Alma Press, Warszawa.
- Domka L. 1998. *Kryzys środowiska a edukacja dla ekorozwoju*. Wyd. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Dziamiński Z., Nowosielski W. 2013. *Świadomość społeczeństwa polskiego na temat bezpieczeństwa ekologicznego na przełomie XX i XXI wieku*. „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Technika, Informatyka, Inżynieria Bezpieczeństw”, I.
- Frątczak J. 1995. *Świadomość ekologiczna dzieci, młodzieży i dorosłych w aspekcie edukacji szkolnej i nieszkolnej*. Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz.
- Kowalski R., Obrębska M., Stoczkowska R. 2007. *Opinie, poglądy i postawy środowiskowe młodzieży akademickiej*, [w:] *Edukacja środowiskowa w szkole i społeczności lokalnej*. IBE, Warszawa.
- Kulik R. 2000. *Postawa wobec środowiska naturalnego wśród studentów Uniwersytetu Śląskiego*, „Problemy Ekologii”, 4 (2), s. 79–83.
- Kuzior A. 2005. *Zrównoważony rozwój w edukacji ekologicznej*, [w:] Papużyński A. (red.), *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*. Oficyna Wydawnicza Branta: Bydgoszcz.
- Moryń-Kucharczyk E. 2016. *Edukacja świadomość ekologiczna studentów uczelni technicznych*, „Edukacja Technika – Informatyka”, 2 (16).
- Redo M. 2017. *Analiza statystyczna wyników badania ankietowego pt. Współczesne problemy ekologiczne świata*, [w:] A. Garczewska (red.), *Współczesne problemy ekologiczne świata*, KJ-TSW, Toruń.
- Stankiewicz A. 2010. *Efekty edukacji środowiskowej w deklarowanych działaniach studentów*, [w:] Tuszyńska L. (red.), *Edukacja środowiskowa w społeczeństwie wiedzy* (s. 65–75), Wyd. UW, Wydział Biologii, Warszawa.
- Strumińska-Kutra M. 2012. *Świadomość ekologiczna Polaków – analiza wyników badań ilości-*

wych z lat 1992 – 2011, [w:] *Barometr zrównoważonego rozwoju 2010–2011*. Wyd. Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa.

- Szatanowska A., Kotlewska K., Licznarska M., Samociuk K. 2018. *Trackingowe badania świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski. Raport z badania, wrzesień 2018*, <https://www.gov.pl/srodowisko/badania-swiadomosci-ekologicznej> [dostęp 12.12.2018].
- Szulborski K. D. 2001. *Świadomość ekologiczna młodzieży w społeczeństwie postmodernistycznym*, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo”, 7, s. 137–148.
- Tuszyńska L. 2008. *Diagnoza stanu edukacji środowiskowej społeczności lokalnych w wybranych regionach Polski*. Wyd. UW, Warszawa.
- Walosik A. 2013. *Przez edukację do zrównoważonego rozwoju*. Wyd. Naukowe UP, Kraków.

Źródła internetowe

- Kachaniak D., J. Skrzyńska, A. Trząska. 2014. *Badania świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski. Badania trackingowe – pomiar: październik 2014. Raport TNS Polska dla Ministerstwa Środowiska*, TNS, Warszawa, listopad.
- Szatanowska A., Kotlewska K., Licznarska M., Samociuk K. 2018. *Trackingowe badania świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski. Raport z badania, wrzesień 2018* [dostęp 12.12.2018].
- Szczepańska J. 2008. *Czy Polacy dbają o środowisko naturalne? Komunikat z badań*, Warszawa, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_111_08.PDF [dostęp 12.12.18].
- Wądołowska K. 2011. *Zachowania proekologiczne Polaków. Komunikat z badań*, Warszawa, BW/23, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2011/K_023_11.PDF [dostęp 12.12.18].

Summary

Proecological Behaviors of Students from Polish Universities

The article presents the results of research on proecological behaviors of Polish students. The study was conducted in 2016. The examined group consisted of 624 students from different faculties and universities. According to the results, everyday proecological behaviors and habits, like duplex photocopying and printing, using energy saving bulbs or reusable shopping bags were relatively popular. More advanced proecological behaviors, like buying ecological products or participation in environmental organizations were much less popular. The results of the study show small differences in proecological behaviors between sexes and only small correlations between proecological everyday habits and participation in proecological actions.

Key words: natural environment, ecology, protection of natural environment, ecological awareness, proecological behaviors

